

В42

3773p

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ВОЛЯНІЮК Ольга Ярославівна

УДК 32.01: 008: 31664(477) (0433)

**СУСПІЛЬНА ПАМ'ЯТЬ
В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

23.00.01 – теорія та історія політичної науки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2012

10415

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичних наук Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник –

доктор політичних наук, професор
БАБКІНА Ольга Володимирівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри політичних наук.

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, доцент
ШАЙГОРОДСЬКИЙ Юрій Жанович,
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України,
головний науковий співробітник відділу
теорії та історії політичної науки;

кандидат політичних наук, доцент
ДЕМ'ЯНЕНКО Віра Миколаївна,
Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди,
доцент кафедри політології.

Захист відбудеться 27 квітня 2012 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ - 30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ - 30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 23 березня 2012 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.А. Остапенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Суспільна пам'ять є невід'ємною частиною сучасного політичного життя. Історичні події все частіше виступають об'єктом складних політичних суперечок і міжнародних конфліктів, а спогади про нещодавнє минуле все більше потребують адекватних механізмів збереження і переосмислення громадськістю. У глобалізованому та інформатизованому світі досі мають місце нормативно-правові обмеження історичних досліджень; політичні маніпуляції суспільною свідомістю на основі спірних інтерпретацій минулого; тенденційне творення підручників з історії. Суттєвих темпів набувають процеси пам'яті у суспільствах з тоталітарним чи авторитарним минулим. Під їх впливом зазнає трансформацій політична свідомість різних рівнів, змінюється культура збереження та відтворення інформації, загострюється питання політичного діалогу щодо інтерпретацій пережитого досвіду. Сутнісних перетворень потребує не так зміст суспільної пам'яті, як ставлення до нього, усвідомлення об'єктивних причин його гетерогенного характеру. Однаково актуально, як для представників державного управління, так і для пересічних громадян, звучить сучасна вимога творення спільних ціннісних, духовних та інтелектуальних пріоритетів, моральних регуляторів поведінки у сфері політики пам'яті.

Тому для сучасної політичної науки проблема осмислення феномену суспільної пам'яті та понятійно-категоріального ряду, пов'язаного з ним, виокремлення базових елементів суспільної пам'яті, її типових станів, формування культури пам'яті, як одного з духовних чинників становлення демократичного суспільства, є нагальною та такою, що вимагає особливої уваги вчених-політологів.

Проблема суспільної пам'яті знаходиться в полі зору науковців різних соціальних наук. Визначальною ознакою сучасного стану наукової розробки теорії суспільної пам'яті є відкритий міждисциплінарний діалог (дослідження В.Артюха, Ю.Афанасьєва, В.Бебика, В.Вашкевича, І.Гирича, Я.Грицака, В.Жадько, Ю.Зерній, Г.Коньшини, Г.Лебедевої, Ю.Лотмана, В.Масненко, Ж.Мінка, А.Моля, Л.Нагорної, Ю.Опалько, В.Полянського, М.Рябчука, І.Симоненка, Ж.Скотта, А.Соколова, Л.Стародубцевої, Ж.Тощенко, Ш.Требста, О.Удода, О.Фостачук, Ю.Шаповала, Б.Шацької, Г.Шумана та ін.). Аналіз наукових праць з даної проблематики дає підстави засвідчити теоретичну і практичну потребу вивчення взаємозв'язку суспільної пам'яті та політичного розвитку, залежності політики пам'яті від типу існуючого політичного режиму; потенціалу процесів пригадування у розвитку демократичної політичної культури; виокремлення закономірностей розвитку суспільної пам'яті в умовах політичної трансформації сучасної України, зокрема таких феноменів як

конфлікти пам'ятей, консенсус пам'ятей, етика пам'яті тощо, що й складає основи цього дисертаційного дослідження.

Вчення про суспільну пам'ять до певної міри конкретизує наукові здобутки вітчизняної політології, розширює можливості сучасних теорій демократизації, громадянського суспільства, гуманістичних основ політики (В.Андрущенко, Б.Андрусин, О.Антонюка, В.Бабкін, О.Бабкіна, В.Бех, І.Бідзюра, В.Бортніков, І.Варзар, К.Ващенко, М.Головатий, В.Горбатенко, В.Дем'яненко, М.Дмитренко, Г.Зеленько, О.Картунов, В.Кремень, А.Колодій, В.Корнієнко, М.Михальченко, М.Остапенко, Ф.Рудич, В.Савельєв, М.Сазонов, В.Северинюк, С.Телешун, О.Фісун, Ю.Шайгородський, М.Шаповаленко, М.Шульга та ін.). Розвиток наукових, громадських, державних прагнень до спільного прочитання минулого закладає значний потенціал для відновлення демократичних політичних цінностей у суспільстві, що трансформується.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась у рамках науково-дослідної теми кафедри політичних наук Інституту політології та права Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Проблеми політичної модернізації і трансформації: світовий досвід та українські реалії», що входить до Тематичного плану науково-дослідних робіт НПУ імені М.П. Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук», затверджений Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 31 січня 2008 року). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 8 від 28 лютого 2008 року).

Метою дослідження є комплексне політологічне осмислення феномену суспільної пам'яті як самостійної категорії політичної науки, виявлення його значимості у формуванні та розвитку демократичної політичної свідомості та культури.

Хід дослідження спрямовано на вирішення наступних *завдань*:

– визначити понятійно-категоріальну основу дослідження феномену суспільної пам'яті в контексті трансформації політичної свідомості; на основі міждисциплінарних зв'язків сформулювати сутність поняття «суспільна пам'ять» та його політологічне навантаження; поповнити понятійно-категоріальний апарат сучасної політичної науки відносно новими категоріями: «конфлікти пам'яті», «політика пам'яті», «культура пам'яті», «етика пам'яті»;

– проаналізувати методологічні засади дослідження взаємозв'язку суспільної пам'яті та політичної свідомості; окреслити розмаїття існуючих методологічних підходів, визначити базові принципи наукового пізнання та систему методів, що застосовуються у сучасному науковому дискурсі для розуміння феномену суспільної пам'яті;

- теоретично дослідити структурні елементи суспільної пам'яті та їх функції у формуванні демократичної політичної свідомості; означити основні мнемічні процеси, базові рівні та компоненти змісту суспільної пам'яті як органічні частини гетерогенної сутності сучасного політичного життя;

- узагальнити нові і вже набуті закономірності розвитку суспільної пам'яті; розкрити типові стани суспільної пам'яті та їх прояви у політичній свідомості і політичній поведінці індивідів та їх груп;

- з'ясувати специфіку політики пам'яті в умовах перехідної політичної динаміки, її обумовленість існуючим типом політичного режиму; виокремити коло основних суб'єктів політики пам'яті в Україні, їх інтереси, стратегії та інструментарій у цій галузі;

- виявити проблеми, здобутки та перспективи співпраці державних і громадських інститутів у галузі політики пам'яті; довести значимість культури пам'яті у демократизації суспільно-політичного життя сучасної України.

Об'єктом дослідження є суспільна пам'ять як характеристика стану політичної свідомості.

Предметом дослідження є теоретичні засади визначення ролі суспільної пам'яті в процесі розвитку політичної свідомості та демократизації сучасної України.

Методологічну основу дослідження становить поєднання наукових принципів, методів та методологічних підходів до осмислення суспільної пам'яті в контексті розвитку політичної свідомості; єдність світоглядного (філософського), загальнонаукового (міждисциплінарного) та спеціально наукового (власне політологічного) рівнів пізнання. Важливою умовою обраної дослідницької стратегії стало дотримання принципів об'єктивності, науковості, діалектики, всебічності і плюралізму, соціального детермінізму, послідовності, конкретності, системності, цілісності, гуманізму, історизму, комплексності.

Сутність наукової проблеми та специфіка джерельної бази обумовили міждисциплінарний характер дисертації. Єдність світоглядного, гносеологічного і політологічного аналізу відображена у виборі методів дослідження. Зокрема використано потенціал *історичного методу*, орієнтованого на вивчення мнемічних процесів у ретроспективі їх змін, трансформаційній динаміці; *структурно-функціонального методу*, головним здобутком якого у цьому дослідженні вважаємо аналіз структурних елементів суспільної пам'яті і їх значення для розвитку політичної свідомості; *системного методу*, що обґрунтував розуміння політики пам'яті як цілісного простору, у якому взаємодіють між собою різні за ієрархією суб'єкти, та яка є частиною більш широких просторів хронополітики, гуманітарної, освітньої, культурної, безпекової, міжнародної політик; *інституційного методу*, орієнтованого на вивчення сталих форм організації і регулювання

різнопланових інтересів у сфері інтерпретацій спільного минулого; *порівняльного методу*, який дозволив виявити закономірності розвитку суспільної пам'яті в умовах демократичного транзиту.

Суттєве місце у дисертації відводиться узгодженню різних методологічних підходів до осмислення взаємозв'язку політичної свідомості та суспільної пам'яті. У дослідженні відображені окремі положення цивілізаційного, політико-культурного, синергетичного, герменевтичного, політико-антропологічного підходів. Аксиологічний підхід дозволив сформулювати суспільно значиму цінність культури та етики пам'яті у процесі розбудови демократичних політичних інститутів і відносин.

У роботі використовуються також методи емпіричних досліджень та статистики. В якості емпіричної бази послуговували результати вибіркового опитувань населення України, соціологічних зрізів, експертних оцінок, проведених Інститутом соціології НАН України, Центром Разумкова, Фондом «Демократичні ініціативи», Київським міжнародним інститутом соціології, Інститутом Горшеніна. Використано дані Державної служби статистики України, Міністерства юстиції України та інших відомств. Проаналізовано законодавчі акти, що регулюють суспільні відносини у сфері політики пам'яті.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні феномену суспільної пам'яті в рамках теорії і методології сучасної політичної науки; постановці і комплексному розв'язанні проблеми взаємозв'язку суспільної пам'яті та політичної свідомості у період політичної трансформації.

Вперше:

– здійснено комплексний політологічний аналіз феномену суспільної пам'яті, запропоноване її інтегроване визначення як складного, багаторівневого процесу, в ході якого суспільство в цілому, його окремі члени та соціальні групи зберігають, передають, відтворюють, втрачають і відновлюють образи спільного минулого, значимі для подальшого соціально-політичного розвитку спільноти. Оновлено і доповнено сучасний понятійно-категоріальний апарат аналізу суспільної пам'яті як предмета політологічного дослідження; отримали авторське визначення такі категорії як «політика пам'яті», «конфлікти пам'ятей», «культура і етика пам'яті». Обґрунтовано зв'язок вчення про суспільну пам'ять з дослідженнями політико-владних відносин, політичної свідомості та ідентичності, політичної культури, політичної поведінки, політичної комунікації, політичного розвитку, що дозволило вийти на нові рівні розуміння даних феноменів політичного життя суспільства;

– запропоновано визначення політики пам'яті як сфери погодження конкуруючих інтересів у системі конструювання образів минулого, що постає з певної конфігурації політико-владних та суспільних відносин. У цьому підході закладено ціннісний вимір політики на противагу поширеному

інструменталістському трактуванню останньої виключно як перманентної боротьби за владу. Доведено, що політика пам'яті є самостійним видом внутрішньої та зовнішньої політики держави, з власними суб'єктами, предметом, інструментарієм;

– обґрунтовано значення культури пам'яті як чинника і перспективи розвитку української демократії. Цивілізований діалог, культура порозуміння, відповідальності, всебічного й глибинного аналізу у сфері трактувань історичних явищ та подій є необхідною умовою подальшого політичного розвитку України. Громадянська культура пам'яті визначається як органічна частина активістської політичної культури та культури політичної діяльності.

Поглиблено:

– наукове розуміння закономірностей розвитку суспільної пам'яті. У перехідних суспільствах реконструкція або втрата окремих спогадів обумовлені актуальними політичними інтересами. Перегляд пам'яті про далекі від сьогодення історичні події нерідко викликаний потребою управлінців відсторонити громадськість від дійсних політичних, соціальних, економічних проблем. Натомість перегляд «живих» спогадів часто покликаний легітимізувати існуючий політичний порядок або деморалізувати політичних суперників чи попередників. У подібних закономірностях розвитку суспільної пам'яті простежується незмінний зв'язок політичного і мнемічного процесів;

– методику пізнання структури суспільної пам'яті. Запропоновано враховувати не лише традиційно обґрунтовані мнемічні процеси (збереження, відтворення, забуття), але й елементи змісту суспільної пам'яті, а також ті її різновиди, рівні і сегменти, що відповідають гетерогенній сутності соціуму та структурі політичної свідомості. Суспільна пам'ять поєднує у собі пласти політичної, правової, культурної, економічної, релігійної пам'ятей; офіційні і неофіційні, природні і штучні їх елементи; колективні та індивідуальні, масові і елітарні, актуальні та перспективні, історичні і живі спогади;

– теоретичне обґрунтування функцій мнемічних процесів у політичному житті перехідного суспільства, що виявляються у підтримці спадкоємності політичної системи та передачі політичного досвіду; ідентифікації, інтеграції та мобілізації громадськості навколо спільних образів минулого; зниженні ризиків політичних рішень; регулюванні процесів політичної трансформації; ціннісній реконструкції минулого в сучасному політичному житті соціуму; легітимізації або делегітимізації політичних режимів, лідерів, програм, стратегій тощо; захисті політичної свідомості від неактуальної інформації, а також від втрати важливих смислів; громадянському вихованні і політичній соціалізації індивідів.

Отримали подальшого розвитку:

– методологічні підходи до розуміння суспільної пам'яті, яка трактується, як сховище соціально значимої інформації, або, як форма людської діяльності,

та нарешті, як багаторівневий процес суспільно-політичного життя. Розкрито еволюцію теорії пам'яті через аналіз філософських, соціологічних, історичних, культурологічних та інших вчень; актуалізовано потребу подальшого розвитку такої теорії в межах методологічної парадигми сучасної політичної науки;

– положення про взаємовплив політичної свідомості та суспільної пам'яті через ряд типових станів і проявів останньої. Явища колективної амнезії, соціальної ностальгії, гіперболізованого прагнення громадськості до встановлення історичної істини розглядаються як частина політичної свідомості перехідного типу, з характерним їй станом амбівалентності, відчуження, конформізму тощо. Водночас, традиціоналізм у політиці, конкуренція інтерпретацій минулого, конфлікти пам'ятей та їх консенсус є різносторонніми вимірами політичної поведінки індивідів і соціальних груп;

– характеристика факторів, що впливають на розвиток політичної свідомості, серед яких важливе місце відводиться суспільній пам'яті. У її межах виокремлено синхронні (первинні враження і соціалізуючі «фільтри свідомості») та діахронічні («фільтри пам'яті») фактори. Ці впливи, пов'язані з подіями минулого та пам'яттю людей про них, обумовлюють потребу у розробці комплексних механізмів збереження та відтворення політичною свідомістю об'єктивної суспільно-значимої інформації про власну історію.

Теоретико-практичне значення одержаних результатів полягає у можливості подальшого комплексного дослідження актуальних проблем політичної свідомості усіх рівнів, обумовлених структурою, функціональним наповненням, конфліктним або консенсусним потенціалом суспільної пам'яті, її ролі в процесі становлення демократичного суспільства в Україні.

Основні положення дисертації дають змогу розробити практичні методики, програми і заходи для погодження інтересів у галузі політики пам'яті, ефективного використання її інструментарію державними та суспільними структурами; для залучення політиків, громадськості, мас-медіа, науковців, педагогів до публічного цивілізованого обговорення спірних сторінок історії. Матеріали дисертації містять важливі висновки з питань становлення й розвитку громадянської культури та етики пам'яті молодого покоління, які можуть бути корисними у навчально-виховному процесі, при підготовці лекційних і семінарських занять з політології, загальної теорії політики, філософії політики та інших дисциплін, а також у розробці новітніх спецкурсів соціально-гуманітарного циклу.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Положення і висновки дисертації доповідались та обговорювались на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах, а саме: Міжвузівській студентській науково-практичній конференції «Формування політичної культури молоді в умовах трансформації українського суспільства»

(Київ, 2007); VI Міжнародній науково-теоретичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки на рубежі двох тисячоліть» (Тернопіль, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Інститут вищої освіти та його вплив на регіональний розвиток України: соціокультурні, економічні та правові аспекти (Ірпінь, 2008); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми та реалії інформаційного суспільства в умовах глобалізації» (Кіровоград, 2009); Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2009: Людина. Світ. Суспільство (до 175-річчя філософського факультету)» (Київ, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції «Країни Центрально-Східної Європи в модерну і постмодерну добу: теоретичні концепції й політичні реалії» (Ужгород, 2009); Міжнародній конференції докторантів політології (Словаччина, Прешов, 2010); Міжнародній науково-теоретичній конференції XXIII Харківські політологічні читання «Влада та суспільство під впливом закону «циркуляції еліт» (Харків, 2010); Науково-методичному семінарі Національного університету оборони України «Проблеми формування морально-етичної культури військового керівника» (Київ, 2010); Перших методологічних читаннях «Методологія політичної науки: матеріали Всеукраїнської наукової конференції» (Львів, 2010); Міжнародній науково-теоретичній конференції XXIV Харківські політологічні читання «Стратегії реформ і пошук політичного балансу в Україні» (Харків, 2011); Х ювілейній науково-практичній конференції «Україна у стані перманентного вибору: духовно-культурні, соціально-економічні та політико-правові стратегії» (Київ, 2011).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 17 наукових праць, серед яких 6 статей у фахових виданнях з політичних наук та 11 – у тезах наукових конференцій.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел (250 найменувань). Загальний обсяг роботи – 216 сторінок, основний зміст дисертації – 190 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються його об'єкт і предмет, формулюються мета та завдання дисертації; характеризуються теоретико-методологічні засади, обґрунтовується наукова новизна, теоретичне та практичне значення; окреслюється рівень апробації результатів, подаються дані про публікації автора, структуру і обсяг дисертації та кількість використаних в ній джерел.

Перший розділ – «Теоретико-методологічні засади дослідження суспільної пам'яті в контексті розвитку політичної свідомості» складається з двох підрозділів і присвячений аналізу існуючих теоретичних поглядів на сутність суспільної пам'яті.

У підрозділі 1.1. – *«Понятійно-категоріальна основа політологічного дослідження феномену суспільної пам'яті»* – здійснено критичний аналіз дефініцій, пов'язаних із феноменом пам'яті, які найбільш часто використовуються сучасними дослідниками («історична пам'ять», «народна пам'ять», «соціальна пам'ять», «національна пам'ять», «пам'ять світу», «етнічна пам'ять», «колективна пам'ять», «культурна пам'ять», «політична пам'ять», «пам'ять політичної системи» та ін.). Вже класичні сьогоденні роботи західних вчених Г.Алмонда, Ф.Анкерсмита, А.Бергсона, Р.Козеллека, П.Нори, П.Рікера, Ш.Требста, М.Хальбвакса дали початок дискусії навколо питання про значимість даних феноменів у житті суспільства. Основи для творення цілісної концепції взаємозв'язку ментальності, національного характеру, пам'яті українського народу закладені у працях вітчизняних мислителів XIX-XX ст.: М.Грушевського, М.Драгоманова, Д.Донцова, М.Костомарова, В.Липинського, І.Лисяка-Рудницького, Б.Цимбалістого, М.Шлемкевича та ін. В останні десятиліття феномен пам'яті став не лише предметом вивчення різних наук, але й причиною появи нових напрямів соціально-гуманітарного знання (соціологія пам'яті, мнемонічна психологія, «memo-gy-studies», феноменологія пам'яті, мнемонічна герменевтика культури, міметика та ін.). Обґрунтовано можливість і необхідність застосування поняття «суспільна пам'ять» у дослідженнях трансформацій політичної свідомості. Відмічено, що найбільш поширеним це поняття є у працях представників англо-американської наукової традиції (Дж.Боднар, Е.Вест, Н.Джонсон, П.Коннертон, Б.Шварц та ін.).

Узгодження численних наукових підходів дозволило окреслити базове розуміння суспільної пам'яті як складного, багаторівневого процесу, значимого для подальшого соціально-політичного розвитку спільноти. Введення до категоріального апарату політичної науки дефініції «суспільна пам'ять» актуалізує не лише проблематику політичної свідомості, але й розробку деякого дискурсивного поля, в рамках якого проводяться політологічні дослідження даного феномену. Такі політичні явища і процеси як політичний розвиток, динаміка і спадкоємність політичної системи, демократизація, політичні інтереси, політична традиція, політичний міф, політична соціалізація, політична культура, політичний досвід, ментальність, соціально-політична комунікація, політична поведінка, політична духовність та ін., також пов'язані з феноменом суспільної пам'яті.

Підрозділ 1.2. – *«Наукові принципи, методи і підходи до аналізу взаємозв'язку суспільної пам'яті та політичної свідомості»* – розкриває

конкретні методологічні основи, за допомогою яких реалізуються сучасні дослідження суспільної пам'яті у контексті розвитку політичної свідомості. Відносна новизна політологічних розвідок у вивченні мнемічних процесів, їх боротьба за конкурентоспроможність з іншими дисциплінами сприяють розширенню сучасних теоретико-методологічних засад аналізу політичної свідомості. Очевидним здобутком сучасного політологічного дослідження вважаємо оптимальне поєднання філософських, загальнонаукових і спеціальних методів, теоретичних і емпіричних, кількісних та якісних методик, узгодження теорій конфліктів з теоретичними моделями інтеграції, дотримання імперативу науковості, чесності і об'єктивності, збалансованих потребою ціннісного переосмислення плюралістичної політичної дійсності. Розуміння міждисциплінарних розходжень, а також відмінних наукових підходів вчених до сутнісної основи поняття «суспільна пам'ять», обумовлюють як мінімум три провідні позиції: пам'ять як сховище суспільно значимої інформації; як форма людської діяльності; як багаторівневий процес соціально-політичного життя. Найменш вивченим аспектом суспільної пам'яті є саме політичний її вимір.

Поряд з уже класичними структурно-функціональним, системним, діяльним, окремої уваги заслуговують ті підходи, що надали особливого розвитку сучасній теорії пам'яті. Розуміння сутності феномену суспільної пам'яті у її зв'язку з індивідуальною, груповою та масовою політичною свідомістю неодмінно пов'язане з проблематикою моральної відповідальності, міфотворчості, свободи та суб'єктивності у політиці, що й обґрунтовує актуальність політико-антропологічного, аксіологічного та політико-культурного підходів до даного явища. Вітчизняна наукова традиція осмислення ролі ментальності, самобутності, пам'яті народу у політичному житті передбачає застосування цивілізаційного підходу. Відносно новими в аналізі взаємозв'язку суспільної пам'яті та політичної свідомості є герменевтичний, синергетичний і транснаціональний наукові підходи.

Другий розділ – «Феномен суспільної пам'яті у площині демократизації політичного життя» – містить два підрозділи, у яких здійснена спроба розкрити гетерогенну сутність та динаміку суспільної пам'яті в ході складних суспільно-політичних перетворень.

У підрозділі 2.1. – «Базові елементи суспільної пам'яті та їх роль у формуванні і розвитку демократичної політичної свідомості» – вивчення структури суспільної пам'яті у політичному просторі включає аналіз її різновидів, специфічних рівнів, сегментів змісту, «ареалів пам'яті», складових мнемічної діяльності і процесу. Багаторівнева структура суспільної пам'яті, обумовлена складністю побудови самого суспільства. Індивід, родина, етнос, мовна спільнота, регіон, генерація, соціально-демографічна група, політична

організація, релігійна громада, владна еліта – усі вони є носіями власних спогадів, що закладають основи суспільної пам'яті.

Суспільна пам'ять, як накопичення значимої для життєдіяльності народу інформації, складається з ряду сегментів, що відповідають структурі політичної свідомості. Серед елементів змісту пам'яті вирізняє образно-фактографічний, словесно-логічний, емоційний, моторний сегменти, колективну самосвідомість. Предметом спільного пригадування постають образи з найрізноманітніших сфер життєдіяльності людей, а тому варто також виокремити культурну, політичну, економічну, духовну, правову, соціальну пам'яті, як різновиди суспільної пам'яті. У рамках діяльнісного підходу, за яким суспільна пам'ять трактується як динамічна «робота» над соціально значимими смислами, структура мнемічної діяльності включає такі складові: фактологічну (роботу свідомості над набутим досвідом); контекстну (осмислення даного досвіду в контексті певних умов і обставин); ідеологічну (опрацювання спогадів крізь призму актуальних політико-ідеологічних настанов); афективну (емоційний супровід процесу пригадування); оціночну (здійснення узагальнень щодо минулого та висновків на майбутнє). Базові мнемічні процеси (запам'ятовування, збереження, передача, відтворення, забування) водночас визначають основні функції суспільної пам'яті у політичному житті.

У підрозділі 2.2.– *«Типові стани суспільної пам'яті та їх прояви у політичній свідомості і політичній поведінці індивідів в умовах демократизації»* – узагальнено ряд закономірностей розвитку суспільної пам'яті; виявлено фактори, що впливають на формування політичної свідомості і пов'язані з суспільною пам'яттю. Зазначається, що у процесі мнемічної діяльності змінюються способи політичної поведінки людей, їх світоглядні позиції, політичні орієнтації, внаслідок чого зазнає перетворень і зміст суспільних спогадів. Вирішальне значення у формуванні політичної свідомості і поведінки одного покоління людей мають їх перші найбільш емоційні спогади про політику та відповідний політичний досвід. Суспільство схильне замовчувати, приховувати сутність особливо трагічних подій нещодавнього минулого, а реконструкція окремих спогадів зазвичай обумовлена конкретними політичними інтересами. Громадяни швидше змінюють своє ставлення до подій, безпосередніми очевидцями яких вони були, аніж до тих історичних процесів, яких вони не переживали. У публічному політичному просторі перехідних суспільств не бракує висновків, які робить суспільство зі свого минулого, проте сумнівними залишаються аргументованість, ступінь осмислення, обізнаність громадян з приводу предмету таких історичних оцінок.

Підкреслюється, що пам'ять суспільства має найбільший вплив на щойно реформовані політичні системи, де історія не сприймається як дещо відмінне від приватної біографії, а переживається як частина особистого життя або

життя власної родини. Зміна правлячого режиму відкриває можливості для створення нових і відновлення забутих конфліктів пам'ятей, ставить в залежність від себе історіюписання. На цьому фоні посилюються ностальгійні суспільні настрої, гіперболізуються позитивні сторони авторитарного минулого, а громадський страх перед розривом зі звичною, хоч й ілюзорною стабільністю може використовуватися у поточних політичних проєктах. Типовими для перехідних періодів політичного розвитку є такі стани суспільної пам'яті як колективна амнезія; гіпертрофована увага громадськості до встановлення історичної істини; соціальна ностальгія. Проявами суспільної пам'яті у політичній поведінці індивідів і соціальних груп вважаємо політичний традиціоналізм, конкуренцію інтерпретацій минулого, конфлікти пам'ятей, консенсус пам'ятей. Виявлено циклічний характер протікання подібних проявів у суспільствах, що трансформуються.

Третій розділ – «Суспільна пам'ять в умовах перехідної політичної динаміки сучасної України» – присвячений аналізу спроектованих і стихійних процесів, що впливають на розвиток мнемічної діяльності та становлення демократичної політичної свідомості українського суспільства.

Основна увага у підрозділі 3.1. – *«Політика пам'яті як сфера розвитку політичної свідомості перехідного типу»* – зосереджена на проблемі штучного конструювання уявлень про минуле та нав'язування їх суспільству. На противагу поширеним підходам до тлумачення політики пам'яті як цілеспрямованої стратегії проєктування єдиних для усього суспільства історичних образів, пропонується альтернативне її розуміння. Політика пам'яті розглядається як специфічна сфера розвитку політичної свідомості, дійсний простір творення нових політичних відносин щодо питань трактування та репрезентації суспільного минулого; яке складна взаємодія ряду суб'єктів, націлена на підтримку або перегляд окремих елементів суспільної пам'яті; сукупність дій, покликаних до погодження та взаємного прийняття різних інтересів у сфері інтерпретації минулого. У політиці пам'яті відображаються досвід суспільства, актуальний стан його базових інститутів, його соціально-політична структура, співвідношення суспільних сил, переконання та оцінки державно-політичних лідерів.

Динаміка політики пам'яті залежить від існуючого політичного режиму. В умовах тоталітаризму вона заміщена офіційною, державницькою стратегією. Авторитарні режими характеризуються частковою реабілітацією раніше заборонених історичних тем, але також і неготовністю громадян до прийняття і критичного осмислення власного минулого. Натомість політика пам'яті демократичного суспільства динамічна і відкрита до полілогу. Кожен політичний режим по-своєму позначився на можливостях української громадськості зберігати і передавати соціально значимі смисли. В умовах

Мем-я - це пам'ять, що залишилася

демократизації у просторі штучного конструювання спільного минулого влада вже не концентрується в руках державної еліти, але розподіляється між різними зацікавленими учасниками політичного процесу. До важливих суб'єктів політики пам'яті слід віднести міжнародне співтовариство, зовнішньополітичних акторів, державу, політичні партії, громадські організації, освітні заклади, наукові установи, засоби масової комунікації, релігійні громади. Інструментами такої політики є законотворчість, меморіалізація, освітньо-виховні ресурси, медійні проекти тощо.

В залежності від ряду обставин важливою передумовою або ж викликом становлення української демократії виступає культура пам'яті, що й визначило проблематику заключного *підрозділу 3.2. – «Культура пам'яті як чинник становлення демократії у сучасній Україні»*. Стверджується положення про те, що сучасне постмодерне суспільство у своїх ностальгійних настроях та песимістичному світосприйнятті реалізує відповідну еклектичну політику пам'яті, перевантажену часто несумісними символами, героями, пам'ятними датами тощо. Відмічено посилену увагу держави і громадськості до тих проблем минулого, які є найбільш конфліктогенними сторінками історії України та мають відмінні інтерпретації у сьогоденні. Поверхові судження про історію часто є результатом комерціалізації політики пам'яті, коли минуле і спогади про нього не сприймаються як самодостатня цінність суспільства, частина його культури, але як спосіб отримання додаткової вигоди у ході політичного суперництва або ринкових відносин.

За цих умов особливої актуальності набуває розвиток демократичної культури пам'яті, суттєвими рисами якої є: перехід на позиції плюралістичного політичного мислення; визнання загальнолюдських цінностей, необхідності досягнення балансу міжнародних, державних, групових та індивідуальних інтересів у галузі політики пам'яті; здатність до критичного осмислення власного минулого; вшанування пам'яті видатних постатей національної історії та жертв національних трагедій; толерантне ставлення до пам'яті інших народів та різних меншин; відповідальність за скоєні помилки минулого; пізнавальний інтерес до духовної культури та історії свого народу, держави, всього світу тощо. Підкреслюється, що розвинена культура спільного пригадування подій минулого не означає обов'язкового переживання при цьому всіма членами суспільства однакових емоцій, не передбачає однакового рівня знань про це минуле. Проте в акті спільного прочитання історії для консолідованої демократії особливо важливим є винесення та збереження у політичній свідомості народу спільних уроків з минулого, інтегруючого досвіду. Така культура пам'яті містить потужний потенціал виховання свідомих, вдумливих, критичних особистостей, а відтак і якісно нового громадянського суспільства.

У висновках подані основні теоретико-практичні підсумки роботи.

1. Еволюція наукового знання про суспільну пам'ять розгортається через розвиток класичних західних парадигм пам'яті («соціальних рамок пам'яті» М.Хальбвакса, парадигма пам'яті і соціальних традицій П.Коннертона, «фільтрів пам'яті» Р.Козеллека, «ареалів пам'яті» П.Нора, етико-філософське вчення П.Рікера та ін.); через практику застосування в рамках багатьох наук різних дефініцій, пов'язаних з цим явищем; а також через зміну власне політологічного наповнення даного поняття. Їх комплексне вивчення дозволяє виділити інтегровану, найбільш широку та адекватну предмету політичної науки категорію – «суспільна пам'ять». Природа політичної свідомості насамперед суспільна, а вже потім може набувати етнічних, національних, класових, регіональних та інших форм. Саме тому, серед інших дефініцій, правомірним у дослідженні особливостей політичної свідомості є використання поняття «суспільна пам'ять», що фіксує усі форми колективної та індивідуальної, емпіричної і теоретичної, офіційної і народної пам'ятей. Вона виступає інтегруючим фактором зв'язку соціально-політичних інститутів та процесів минулого, сьогодення і майбутнього. Це водночас творчий і мобілізований, консенсусний і конфліктний процес.

2. Підґрунтям для оновлення й подальшого розвитку вчення про суспільну пам'ять слугують методологічні та категоріальні основи політичної науки. Сучасна методологія в пошуку оптимального балансу між вивченням статичних і динамічних, інституційних та стихійних, раціональних й ірраціональних елементів політичного життя передбачає поєднання ряду складних компонентів. У дослідженнях політичної свідомості, в цілому, та суспільної пам'яті, як визначальної її характеристики, важливо враховувати ряд теоретичних принципів, підходів, наукових методів, сформульовані теоретичні положення політичної науки, процедури, методики і техніки пізнання політичних явищ. Політологічні дослідження суспільної пам'яті розгортаються разом з розвитком сучасного розуміння предмету політичної науки та цілком відповідають його означенню. Різноманітність конкуруючих стилів мислення і різних методологічних підходів до дослідження суспільної пам'яті розширює можливості та вибір засобів наукової самореалізації.

3. Феномен суспільної пам'яті має багатокомпонентну структуру та поліфункціональне значення у політичному житті. З'ясовано, що родинні, етнічні, мовні, генераційні, освітні, професійні, класові особливості, громадсько-політичні та релігійні преференції структурують пам'ять суспільства на рівні і позначаються на політичній поведінці індивідів та їх груп. Суспільна пам'ять, як матеріальне накопичення важливої інформації, найбільше залежить від актуальних на даний час політичних замовлень. Представлені версії минулого з їх «ареалами пам'яті» більше оповідають про

сучасні політичні проблеми, аніж про сутність історичних подій. Як форма людської діяльності, суспільна пам'ять передбачає складні нашарування знань, ідеологем, почуттів, оцінок щодо власного минулого. Більші шанси залишитися у пам'яті людей мають ті події, які супроводжувалися значними особистими переживаннями, що водночас створює сприятливі умови для їх кореляції ззовні. У структурі суспільної пам'яті найчастіше переглядаються не знання історичних подій, а їх оцінка. Висновки, які робить суспільство зі свого минулого, є чи не найважливішим завданням його мнемічної діяльності для подальшого соціально-політичного розвитку.

4. Виявлено основні закономірності розвитку суспільної пам'яті, серед яких тенденція циклічних змін її станів та проявів, властивих як для сучасного західного, так і для перехідного політичного розвитку. Сакралізація історичного минулого аж до стану соціальної ностальгії, нашарування буденних уявлень та теоретичних знань про минуле, еkleктика різногрупових спогадів, надмірна увага до встановлення історичної правди – всі ці стани характерні і для країн з розвинутою демократією. Принциповою ознакою, що відрізняє мнемічні процеси у стабільних та перехідних суспільствах, вважаємо саме політичний вимір суспільного пригадування, мистецтво та вміння громадян і політиків домовлятися відносно тлумачення спільного минулого, політичну етику і культуру взаємоповаги до різних версій трактування історії. Суспільства, які нещодавно пережили радикальні політичні зміни, постійно коливаються між політичним традиціоналізмом та конкуренцією інтерпретацій минулого, між конфліктами і консенсусами пам'ятей. Зі зростанням відчуття негарантованості майбутнього минуле все частіше стає предметом дійсних громадсько-політичних суперечок.

5. У нестабільному українському суспільстві виборчі перегони та подальші кадрові зміни в структурі державного управління призводять до стихійних та кардинальних поворотів у стратегії державної політики пам'яті, яка розпорошена як по вертикалі, так і по горизонталі влади. Культивування вузько етнічного світобачення, перевага локальної лояльності над загальнонаціональною, дефіцит моральних регуляторів поведінки, регіональний партикуляризм, ситуаційність державних рішень у галузі політики пам'яті – все це далеко не повний перелік тенденцій, характерних для українських суспільно-політичних реалій. В умовах демократизації діяльність державних інститутів у сфері політики пам'яті має ґрунтуватися не стільки на примусово-владних директивах, скільки бути адекватною стану суспільної ідентичності, відповідати громадським очікуванням, прагненням дізнатися власну історію. Ряд соціально-політичних інститутів за таких обставин виступають важливими ланками, через які суспільна пам'ять може здобути предметне втілення, вплинути на хід політичного процесу. Поставторитарна динаміка політики

пам'яті проявляється у розширенні кола її суб'єктів; розгортанні раніше прихованих структур суспільної пам'яті; пошуках консенсусу щодо інтерпретації подій тоталітарного минулого; винесенні змісту суспільної пам'яті у предмет публічної громадсько-політичної дискусії.

6. Обґрунтовано думку про те, що пам'ять демократичного суспільства динамічна, відкрита до діалогу та публічної критики. В цьому контексті і йдеться про культуру суспільної пам'яті, як складний соціально-духовний феномен; результат і регулятор діалогу держава – громадянське суспільство; значиму умову формування групової та індивідуальної, глобальної і національної політичної свідомості; вагомий фактор суспільного розвитку. Аксиологічне трактування явищ і подій минулого дозволяє також вести мову про етику пам'яті (громадські уявлення про правильну або неправильну модель поведінки під час обговорення спірних питань історії, в часі вшанування пам'яті предків, відзначення важливих дат, відвідування меморіальних місць тощо). Етика пам'яті є тією сукупністю моральних правил, що стоїть на заваді руйнування історичних цінностей, захищає культурне надбання народу, його матеріальні і духовні пам'ятки. Культура й етика пам'яті виступають важливим виміром свідомої підтримки суспільством власних традицій, звичаїв, обрядів, його духовних прагнень об'єктивності, толерантності, відповідальності, взаємодовіри, освіченості, що мусять стати невід'ємною частиною процесів збереження і передачі соціально значимих смислів. Динаміка й темпи демократизації в Україні у значній мірі залежать від того, наскільки діалог щодо інтерпретацій історичного минулого сприятиме пошуку дійсних суспільно-політичних компромісів. Лише за таких умов існуюча культура пам'яті переросте із реальної загрози в основу розвитку української демократії.

У рамках сучасного політологічного дослідження важливо не тільки акумулювати знання про суспільну пам'ять, але й окреслити актуальні завдання подальших наукових розвідок. Серед перспективних напрямів дослідження є аналіз взаємозв'язку процесів політичної модернізації та суспільного пригадування; зміни поколінь у контексті політичної трансформації; місця політичних стереотипів та міфів у суспільній пам'яті. Вагомим нині видається не абстрактне знання про пам'ять суспільства, а таке, що спонукає до порозуміння між різними політичними акторами, пошуку шляхів вирішення перманентних конфліктів пам'ятей. Такі прагнення вимагають впровадження відповідних наукових здобутків у навчально-виховний процес, у політичну та громадянську освіту з метою донесення суспільно значимих смислів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Волянюк О.Я. До визначення поняття «політика пам'яті» у сучасній політології / О.Я. Волянюк // Нова парадигма: [журнал наукових праць] / Голов. ред. В.П. Бех; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова; творче об'єднання «Нова парадигма». – Вип. 87. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – С. 120 – 128.

2. Волянюк О.Я. Проблема спільності в розумінні і оцінках минулого суб'єктами політичного процесу / О.Я. Волянюк // Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журнал. – К.: Міленіум, 2009. – № 4. – С. 157 – 160.

3. Волянюк О.Я. Громадські формування у галузі політики пам'яті сучасної України / О.Я. Волянюк // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікація. – 2009. – № 3. – С.122 – 126.

4. Волянюк О.Я. Посткомуністична динаміка суспільної пам'яті: політологічний аналіз / О.Я. Волянюк // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2010. – № 885. – С.186 – 191.

5. Волянюк О.Я. Структурні елементи суспільної пам'яті: політологічний аналіз / О.Я.Волянюк // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін / Відп. ред. О.В. Бабкіна. – К.: Вид-во Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2010. – Випуск 3. – С. 48 – 53.

6. Волянюк О.Я. Типові стани суспільної пам'яті та їх вплив на політичну свідомість у трансформаційний період / О.Я. Волянюк // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін / Відп. ред. О.В. Бабкіна. – К.: Вид-во Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2010. – Випуск 4. – С. 91 – 97.

7. Волянюк О.Я. Суспільна пам'ять в системі забезпечення адекватності групової та індивідуальної ідентичності / О.Я. Волянюк // Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки на рубежі двох тисячоліть: Тези доповідей VI Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених, Тернопіль, 16 квітня 2008р. / Відп. ред. З.В. Гуцайлюк. – Тернопіль, 2008. – С. 26 – 28.

8. Волянюк О.Я. Суспільна пам'ять як об'єкт політичних маніпуляцій в умовах перехідної динаміки України / О.Я. Волянюк // Інститут вищої освіти та його вплив на регіональний розвиток України: соціокультурні, економічні та правові аспекти: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Ірпінь, 26-27 травня 2008 р. – Ірпінь, 2008. – С. 50 – 52.

9. Волянюк О.Я. Феномен суспільної пам'яті у площині демократизації політичного життя / О.Я. Волянюк // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Країни Центрально-Східної Європи в модерну і постмодерну добу: теоретичні концепції й політичні реалії», 2–3 жовтня 2009 р. – Ужгород, 2009. – Випуск 13. – С.19 – 22.

10. Волянюк О.Я. До проблеми збереження суспільної пам'яті у динаміці політичного життя / О.Я. Волянюк // Людина. Світ. Суспільство (до 175-річчя філософського факультету). Дні науки філософського факультету – 2009: Міжнародна наукова конференція (21–22 квітня 2009 року): Матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – Ч. XI. – С.15 – 17.

11. Волянюк О.Я. Можливість суспільної пам'яті у політичному просторі / О.Я. Волянюк // Проблеми та реалії інформаційного суспільства в умовах глобалізації: Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції, Кіровоград, 27 березня 2009 р. / Заг. ред. В.М. Бебика, О.М. Барно. – Київ-Кіровоград: Вид-во КІРОЛ «Україна», 2009. – С. 30 – 34.

12. Волянюк О.Я. Роль пам'яті політичної еліти у реалізації наступності суспільного розвитку / О.Я. Волянюк // Влада та суспільство під впливом закону «циркуляції еліт»: Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції (XXIII Харківські політологічні читання). – Х.: ХАП, НЮАІ ім. Ярослава Мудрого, НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України, 2010. – С. 65 – 66.

13. Волянюк О. Общественная память в условиях посттоталитарной динамики / О. Волянюк // Výsledky výskumu: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov / Zostavitelia: Martina Glosíková, Erik Germuška. – Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, Inštitút politológie, 2010. – С. 130 – 137.

14. Волянюк О.Я. Культура пам'яті та політична свідомість: проєкції взаємозв'язку / О.Я. Волянюк // Проблеми формування морально-етичної культури військового керівника: Матеріали науково-методичного семінару (Київ, 25 листопада 2010 р.); Міністерство оборони України; Національний університет оборони України. – К.: НУОУ, 2010. – С. 74 – 76.

15. Волянюк О.Я. Культура суспільної пам'яті як складова політичної культури / О.Я. Волянюк // Методологія політичної науки: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Перші методологічні читання) / Укл. В.М. Денисенко, Л.Я. Угрин. – Львів: ЛНУ, 2010. – С. 76 – 77.

16. Волянюк О.Я. Перспективи реформування політики пам'яті у сучасній Україні / О.Я. Волянюк // Стратегії реформ і пошук політичного балансу в Україні: Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції

(XXXV Харківські політологічні читання). – Х.: ХАП, НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого», НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, 2011. – С. 48 – 49.

17. Волянюк О.Я. Культура пам'яті як виклик становленню української демократії / О.Я. Волянюк // Україна у стані перманентного вибору: духовно-культурні, соціально-економічні та політико-правові стратегії: Матеріали X ювілейної науково-практичної конференції. – К.: Національна академія управління, 2011. – С.145 – 147.

АНОТАЦІЇ

Волянюк О.Я. Суспільна пам'ять в контексті розвитку політичної свідомості у сучасній Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2012.

Робота присвячена комплексному політологічному аналізу суспільної пам'яті як самостійної цінності політичного життя та як значимої умови формування і розвитку демократичної політичної свідомості. Проаналізовано теоретичні підходи до вивчення феномену суспільної пам'яті та її структури. Автор визначає особливості динаміки суспільної пам'яті у процесі переходу до демократії.

Досліджуються державні інститути, громадські організації, науково-дослідні установи, заклади освіти, ЗМІ, релігійні громади, політичні партії, як самостійні суб'єкти конструювання образів минулого. Здійснений аналіз дозволив сформулювати актуальні завдання розвитку консенсусної моделі політики пам'яті в Україні. Запропоноване сучасне концептуальне розуміння громадянської культури та етики пам'яті.

Ключові слова: суспільна пам'ять, політична свідомість, демократизація, політика пам'яті, суб'єкти політики, конфлікти пам'ятей, культура пам'яті, консенсус пам'ятей.

Волянюк О.Я. Общественная память в контексте развития политического сознания в современной Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.01 – теория и история политической науки. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2012.

Целью данного исследования является комплексное политологическое изучение феномена общественной памяти как самостоятельной ценности

политической жизни, анализ ее роли в формировании и развитии демократического политического сознания, определение влияния мнемических процессов на политическое поведение индивида и социальных групп. Динамика политического сознания рассматривается в процессе постепенной трансформации памяти общества и отношения к ней, под влиянием внешних и внутренних факторов.

Общественная память стала предметом политологического анализа уже в силу того, что имеет как институциональное, так и внеинституциональное измерение. Факты далекого исторического прошлого все чаще становятся объектом сложных политических споров и даже международных конфликтов, а воспоминания о недавних событиях общественного и государственного значения требуют адекватных механизмов их сохранения и осознания общественностью. Обозначенная проблема, безусловно, актуальна для стран с тоталитарным или авторитарным прошлым, в общем, и для посткоммунистических режимов, в частности. Именно здесь динамика общественной памяти набирает существенных темпов, меняется культура сохранения и воспроизводства общественно-важных смыслов, обостряются вопросы политического и общественного диалога по поводу интерпретаций пережитого опыта.

Подчеркивается, что каждый политико-правовой режим оставляет свой отпечаток на содержании общественной памяти и на возможностях общества сохранять и передавать весомые ценности и идеи.

Переходная динамика общественной памяти проявляется в расширении круга субъектов политики памяти; постоянных поисках консенсуса относительно интерпретации событий тоталитарного или авторитарного прошлого; иногда – в деструктивной ностальгии по предыдущим государственным образованиям или политическим режимам; чрезмерных этнократических углублениях в конфликты собственного исторического прошлого; внедрении содержания общественной памяти в предмет текущей политической борьбы. Доказано, что демократические политические преобразования способствуют развитию культуры общественной памяти, и наоборот – отдельные образцы договоренностей и культура открытого диалога вокруг вопросов интерпретации событий прошлого создают благоприятную почву для развития демократического политического сознания.

Главными чертами развитой культуры памяти определены: переход на позиции плюралистического политического мышления; осознание и признание общечеловеческих ценностей, понимание необходимости достижения баланса и гармонии межнациональных, государственных, групповых и индивидуальных интересов в области политики памяти; способность к критическому осмыслению собственного исторического прошлого; память о выдающихся

личностях национальной истории и жертвах национальных трагедий; уважение к исторической памяти других народов и национальных, этнических, политических, региональных, религиозных, культурных и других меньшинств; ответственность за допущенные ошибки прошлого; динамичный интерес к политической и духовной культуре и истории своего народа, государства, всего мира и т.д.

Ключевые слова: общественная память, политическое сознание, демократизация, конфликты памяти, политика памяти, субъекты политики, культура памяти, консенсус памяти.

Volyanyuk O. Public Memory in the Development Context of Political Consciousness in Contemporary Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a Candidate's degree in political science, specialty 23.00.01 – Theory and History of Political Science. – National Pedagogical Drahomanov University. – Kyiv, 2012.

The thesis presents a comprehensive political study of the public memory as an independent value of political life and as an important condition in the formation and development of democratic political consciousness. Different theoretical approaches to the phenomenon of public memory and its structure are analyzed. The author identified the specific features of the dynamics of public memory in the transition to democracy.

In this research government, civil society organizations, political parties, research and educational institutions, media, religious communities are examined as the self-constructors of the historical versions. Based on the analysis fulfilled, the urgent tasks for the development of consensual model of the politics of memory in Ukraine formulated. The modern conceptual understanding of the civic culture and the ethics of memory has been filed.

Keywords: public memory, political consciousness, democratization, conflict of memory, the politics of memory, the subjects of politics, the culture of memory, memory consensus.

НБ НПУ

100191299

Підписано до друку 22.03.2012 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Таймс.

Наклад 100 прим. Зам. № 186

Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.

(044) 239-30-26

